

Анатолій ГУЗ,*orcid.org/0000-0002-1531-5043**доктор історичних наук, професор,**завідувач кафедри організації захисту інформації з обмеженим доступом**Навчально-наукового інституту інформаційної безпеки та стратегічних комунікацій**Національної академії Служби безпеки України**(Київ, Україна) 363sens@gmail.com*

ЗВІД ВІДОМОСТЕЙ, ЩО СКЛАДАЮТЬ ДЕРЖАВНУ ТАЄМНИЦЮ В УКРАЇНІ (1991–2024): ОСНОВНІ ВІХИ СТАНОВЛЕННЯ

У статті охарактеризовано основні віхи становлення Зводу відомостей, що складають державну таємницю України у 1991–2024 рр. З'ясовано, що перший Звід відомостей, що становлять державну таємницю незалежної української держави доручено було формувати Державному комітету України з питань державних секретів, який був створений і діяв з 1993 року і до 1999 року. Мета діяльності цього органу полягала у забезпеченні охорони державної таємниці у новій незалежній державі. Адже до 1993 року фактично продовжували діяти нормативно-правові акти з питань державної таємниці колишньої тоталітарної радянської держави.

Досліджено, що перший Звід відомостей, що становлять державну таємницю був підготовлений Державним комітетом України з питань державних секретів у 1995 році. Він діяв до 2001 року.

Другий Звід відомостей, що становлять державну таємницю незалежної української держави був сформований Службою безпеки України. Це сталося тому, що у 1999 році Державним комітетом України з питань державних секретів був ліквідований, а усі повноваження у сфері охорони державної таємниці було передано Службі безпеки України.

Третій Звід відомостей, що становлять державну таємницю був сформований Службою безпеки України у 2005 році і діяв до 2020 року. Другий і третій Зводи відомостей, що становлять державну таємницю змінювалися незначною мірою.

Четвертий Звід відомостей, що становлять державну таємницю вступив у силу у грудні 2020 року. Він чинний і донині.

Звід відомостей, що становлять державну таємницю був і залишається основним документом, у якому зібрані відомості, що згідно з рішеннями державних експертів з питань таємниць становлять державну таємницю. Проте у наші дні система охорони державної таємниці реформується з урахуванням положень стандартів безпеки НАТО та ЄС («Політика безпеки НАТО», С-М (2002) 49; «Правила безпеки ЄС», 2013/488/EU). Нове законодавство значно змінює підходи у сфері регулювання інформації з обмеженим доступом, у тому числі змінюються і підходи у формуванні Зводу відомостей, що становлять державну таємницю.

Ключові слова: державна таємниця, звід відомостей, що складають державну таємницю, Державний комітет України з питань державних секретів, Служба безпеки України.

Anatolii HUZ,*orcid.org/0000-0002-1531-5043**Doctor of Historical Sciences, Professor,**Head of the Department of Information Protection with Limited Access**Educational and Scientific Institute of Information Security and Strategic Communications of the National**Academy of Security Service of Ukraine**(Kyiv, Ukraine) 363sens@gmail.com*

THE LIST OF INFORMATION CONSTITUTING A STATE SECRET IN UKRAINE (1991–2024): MAIN MILESTONES OF FORMATION

The article describes the main milestones in the formation of the List of Information Constituting State Secrets of Ukraine in 1991–2024. It was found that the first List of Information Constituting State Secrets of the independent Ukrainian state was entrusted to form the State Committee of Ukraine on State Secrets, which was created and operated from 1993 to 1999. The purpose of this body's activities was to ensure the protection of state secrets in the new independent state. After all, until 1993, the regulatory legal acts on state secrets of the former totalitarian Soviet state actually continued to operate.

It was investigated that the first List of Information Constituting State Secrets was prepared by the State Committee of Ukraine on State Secrets in 1995. It operated until 2001.

The Second List of Information Constituting a State Secret of the Independent Ukrainian State was formed by the Security Service of Ukraine. This happened because in 1999 the State Committee of Ukraine on State Secrets was liquidated, and all powers in the field of state secret protection were transferred to the Security Service of Ukraine.

The Third List of Information Constituting a State Secret was formed by the Security Service of Ukraine in 2005 and was in force until 2020. The second and third lists of information constituting a state secret have changed slightly.

The Fourth List of Information Constituting a State Secret entered into force in December 2020. It is still in force today.

The List of Information Constituting a State Secret was and remains the main document that collects information that, according to the decisions of state experts on secrets, constitutes a state secret. However, nowadays the system of state secret protection is being reformed taking into account the provisions of NATO and EU security standards («NATO Security Policy», S-M (2002) 49; «EU Security Regulations», 2013/488/EU). The new legislation significantly changes the approaches in the field of regulating restricted information, including improving the approaches in forming the List of Information Constituting State Secrets.

Key words: state secret, The List of information constituting a state secret, the State Committee of Ukraine on State Secret, Security Service of Ukraine.

Постановка проблеми. За понад 30-ти річну історію поступу української незалежної держави створено чимало інституцій, які складають її фундамент. Важливу функцію у забезпеченні життєдіяльності кожної сучасної держави, у тому числі й України відіграють органи, які здійснюють охорону державної таємниці. У період з 1991–2024 рр. в нашій країні була сформована система органів, які забезпечують охорону державної таємниці. Контролюючи повноваження над обігом цього важливого виду інформації з обмеженим доступом спочатку здійснював з 1993 року Державний комітет України з питань державних секретів (Держкомсекретів України), а з 1999 року і до наших днів Служба безпеки України (СБ України), її Департамент охорони державної таємниці та ліцензування.

Проте, дослідження основних віх в історії становлення Зводу відомостей, що складають державну таємницю незалежної української держави (1991–2024), як найважливішого джерела для визначення державної таємниці в модерній історичній літературі донині було відсутнє.

Історичні питання творення Зводу відомостей, що складають державну таємницю (ЗВДТ) в незалежній українській державі досліджені мало. Автор робить першу спробу відтворити еволюцію українських ЗВДТ після проголошення незалежності 1991 року і до 2024 року.

Аналіз досліджень. У сучасній науковій літературі існує значна кількість досліджень присвячена різним аспектам історії охорони державної таємниці. Зокрема, представники наукового напрямку історії охорони державної таємниці: В. М. Шлапаченко, В. П. Ворожко, О. В. Шамсутдінов (Шлапаченко, Ворожко, Шамсутдінов, 2006: 5); О. В. Ботвінкін (Ботвінкін, 2006: 36–37); О. В. Ботвінкін, В. М. Шлапаченко, В. П. Ворожко (Ботвінкін, Шлапаченко, Ворожко, 2006: 2–5) відтворили питання становлення органів охорони державної таємниці радянської доби, а також нормативно-

правові акти, які визначали покарання за злочини у цій сфері. Дослідники цих питань Й. У. Мастяниця, Л. С. Шиманський, О. В. Олійник, В. П. Ворожко (Мастяниця, Шиманський, Олійник, Ворожко, 2010: 2–5) у монографічному дослідженні узагальнили результати діяльності у сфері охорони державної таємниці Держкомсекретів України у 1993–1999 рр. В. П. Ворожко, Б. В. Бернадський, О. В. Ботвінкін (Ворожко, Бернадський, Ботвінкін, 2012: 15) у монографічному дослідженні постаралися представити формування системи охорони державної таємниці у період з 20-х років ХХ ст. та у перше десятиліття ХХІ ст. Опубліковані наукові праці зазначених науковців є ключовими у цьому науковому напрямі.

Дослідження питань історії охорони державної таємниці розвивають й інші сучасні українські дослідники. Результатами їх пошуків стали підготовлені видання, що використовуються у освітньому процесі закладів вищої освіти, які здійснюють підготовку фахівців з національної та державної безпеки. Зокрема, це праці: А. М. Гуз, О. Д. Довгань, А. І. Марущак (Гуз, Довгань, Марущак, 2011); А. М. Гуз, І. П. Касперський, С. О. Князев, Є. Ф. Тищенко, Т. Ю. Ткачук (Гуз, Касперський, Князев, Тищенко, Ткачук, 2017); А. М. Гуз, І. П. Касперський, С. О. Князев (Гуз, Касперський, Князев, 2018). Ці дослідження в основному присвячені сучасним проблемам охорони державної таємниці української держави.

Разом з тим, Звід відомостей, що становлять державну таємницю – найважливіший нормативний акт в системі забезпечення секретів нашої країни, у якому зібрано переліки відомостей, що згідно з рішеннями державних експертів з питань таємниць становлять державну таємницю потребує окремого дослідження (Закон України «Про державну таємницю», 1994).

З огляду на викладене метою цієї статті є розкриття основних віх становлення ЗВДТ в Україні у 1991–2024 рр.

Виклад основного матеріалу. Однією із найважливіших функцій у системі охорони секретної інформації є специфіка віднесення інформації до державної таємниці. Це процедура прийняття державним експертом з питань таємниць рішення про віднесення категорії відомостей або окремих відомостей до державної таємниці з установленням ступеня їх секретності шляхом обґрунтування та визначення можливої шкоди національній безпеці України у разі розголошення цих відомостей (Закон України «Про державну таємницю», 1994). Саме такі відомості знаходяться і включені до Зводу відомостей, що становлять державну таємницю.

У сучасній світовій системі охорони секретної інформації існують такі практики віднесення інформації до державної таємниці. Перша – на підставі використання секретних відомостей зібраних у підзаконних нормативно-правових актах (зводах, переліках), друга – на підставі відомостей, які включені безпосередньо у закони про секретри або класифіковану інформацію.

До проголошення незалежності України органи державної влади України, підприємства та установи використовували ЗВДТ тоталітарної радянської держави. Навіть з 1991 року окремі положення старих ЗВДТ продовжували діяти в Україні.

З 1993 року до 1999 року в Україні діяв Держкомсекретів України, який був створений Постановою Кабінету Міністрів України від 4 травня 1993 року № 327 (Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Державного комітету України з питань державних секретів», 1993).

З 4 травня 1993 року цей орган називався Державний комітет України з питань секретів, а 05 листопада 1996 року був реорганізований у Державний комітет України з питань державних секретів та технічного захисту інформації і діяв у цій назві до 13 березня 1999 року (ЦДАВО України. Фонд № 5282. Опис 1. Арк. 1).

Держкомсекретів України був перший центральний орган виконавчої влади у сфері охорони державної таємниці та технічного захисту інформації незалежної української держави (Положення про Державний комітет України з питань державних секретів та технічного захисту інформації, 1996: 1).

У 1994 році Держкомсекретів України почав працювати над створенням першого українського Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, який мав стати єдиною формою реєстрації цих відомостей в Україні. У ті роки ЗВДТ формувався цим органом на підставі рішень державних експертів з питань таємниць про віднесення інформації до державної таємниці та їхніх висновків про скасування цих рішень (Про затвердження «Положення про порядок і механізм формування та опублікування Зводу відомостей, що становлять державну таємницю», 1994: 1).

Саме Державний комітет України з питань державних секретів 31 липня 1995 року підготував і видав перший в незалежній українській державі Звід відомостей, що становлять державну таємницю (Звід відомостей, що становлять державну таємницю України, 1995). Перший Звід відомостей, що становлять державну таємницю України мав гриф секретності «таємно». Тому його тексту не публікувалося.

Другий Звід відомостей, що становлять державну таємницю формувала уже Служба безпеки України.

З 1993 року і до 1999 року Державний комітет України з питань державних секретів та технічного захисту інформації був центральним органом виконавчої влади у сфері забезпечення охорони державної таємниці і на нього були покладені повноваження здійснювати на підставі рішень державних експертів з питань таємниць реєстрацію відомостей, що становлять державну таємницю, формувати, затверджувати та організовувати публікацію Зводу відомостей, що становлять державну таємницю України, зміни та доповнення до нього. Крім того, Держкомсекретів погоджував та реєстрував розгорнуті переліки відомостей, що становлять державну таємницю, які були створені в установах на підставі та в межах Зводу відомостей, що становлять державну таємницю (ЦДАВО України. Фонд № 5282. Опис № 1. Арк. 1).

У зв'язку з реорганізацією Держкомсекретів у березні 1999 року повноваження спеціального державного органу у сфері забезпечення охорони державної таємниці було передано СБ України. Саме з цього часу Звід відомостей, що становлять державну таємницю на підставі статті 12 Закону України «Про державну таємницю» та рішень державних експертів з питань таємниць формує Служба безпеки України (Закон України «Про державну таємницю», 1994).

На підставі та в межах Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, з метою конкретизації та систематизації даних про секретну інформацію державні органи можуть створювати галузеві або відомчі розгорнуті переліки відомостей, що становлять державну таємницю, а також можуть створювати міжгалузеві або міжвідомчі розгорнуті переліки відомостей, що становлять державну таємницю. Підприємства, установи та організації незалежно від форм власності, що провадять діяльність, пов'язану із державною таємницею, за ініціативою та погодженням із замовником робіт, пов'язаних з державною таємницею, можуть створювати власні розгорнуті переліки відомостей, що становлять державну таємницю. Такі переліки погоджуються із Службою безпеки України, затверджуються державними експертами з питань таємниць та реєструються у Службі безпеки України. Розгорнуті переліки відомостей,

що становлять державну таємницю, не повинні суперечити Зводу відомостей, що становлять державну таємницю.

Перший український Звід відомостей, що становлять державну таємницю, який був затверджений наказом Державного комітету України з питань державних секретів від 31 липня 1995 року № 47 і зареєстрований у Міністерстві юстиції України 3 серпня 1995 року за № 278/814 втратив чинність на підставі наказу Голови СБ України № 52 від 01.03.2001. Він проіснував понад 5 років.

Цей же наказ увів у дію новий Звід відомостей, що становлять державну таємницю. Другий Звід відомостей, що становлять державну таємницю був відкритим (Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, 2001). У другий Звід відомостей, що становлять державну таємницю увійшла інформація у сфері оборони; у сфері економіки, науки і техніки; у сфері зовнішніх відносин; у сфері державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення якої може завдати шкоди національній безпеці держави і яка спеціально охороняється державою.

Другий ЗВДТ української держави проіснував понад 4 роки. Структурно цей ЗВДТ України складався із: номеру статті, змісту відомостей, що становлять державну таємницю, ступеню секретності, строку дії рішення про віднесення інформації до державної таємниці, реєстраційного номера і дати рішення державного експерта з питань таємниць. За час дії другого ЗВДТ з 2001 до 2005 рр. до нього були внесені 9 змін згідно з наказами Служби безпеки України.

Другий ЗВДТ втратив чинність на підставі наказу СБ України № 440 від 12.08.2005, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 17 серпня 2005 року № 902/11182. Цей же наказ відповідно до статей 10, 11, 12, 13 Закону України «Про державну таємницю», «Порядку організації та забезпечення режиму секретності в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 02.10.2003 № 1561-12, увів у дію третій ЗВДТ української держави (Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, 2005).

Третій ЗВДТ української держави проіснував найдовше – понад 15 років. Структурно третій ЗВДТ України трохи змінився. До уже зазначеної вище структури було додано ще один елемент – «суб'єкти режимно-секретної діяльності, державними експертами яких прийняті рішення про віднесення інформації до державної таємниці». За час

дії другого ЗВДТ з 2005 до 2020 рр. до нього були внесені 41 зміна згідно з наказами Служби безпеки України. Остання зміна була запроваджена напередодні затвердження нового ЗВДТ наказом Служби безпеки України № 283 від 05.10.2020.

Третій ЗВДТ втратив чинність на підставі наказу СБ України № 383 від 23.12.2020, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 14 січня 2021 року № 52/35674. Цей же наказ відповідно до статей 10-12 Закону України «Про державну таємницю», Порядку організації та забезпечення режиму секретності в державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2013 року № 939 увів у дію четвертий ЗВДТ української держави, який діє і донині (Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, 2020).

Четвертий ЗВДТ України діє з кінця 2020 р., уже понад 4 роки і станом на кінець 2024 року до нього були внесені 16 змін згідно з наказами Служби безпеки України (Охорона державної таємниці та службової інформації: збірник нормативно-правових актів, 2021: 293). Четвертий ЗВДТ також був удосконалений. З його структури зник підрозділ, який зазначав строк дії рішення про віднесення інформації до державної таємниці.

Висновки. З огляду на викладене, констатуємо, що у період з 1991 до 2024 рр. в Україні з метою забезпечення охорони державної таємниці було прийнято 4 Зводи відомостей, що складають державну таємницю. Формування цього документу у період з 1993 до 1999 рр. було покладено на Держкомсекретів України, а з 1999 року й донині його формує СБ України – спеціальний державний орган у сфері забезпечення охорони державної таємниці. Перший ЗВДТ України діяв з 1995 до 2001 рр., другий – з 2001 до 2005 рр., третій – з 2005 до 2020 рр., четвертий з 2020 р. – і до наших днів. ЗВДТ є ключовим документом, у якому зібрані відомості, що згідно з рішеннями державних експертів з питань таємниць становлять державну таємницю.

Разом з тим варто зазначити, що система охорони державної таємниці України починаючи з 2020 року активно реформується. У 2021 році до Верховної Ради України внесено проект закону «Про безпеку класифікованої інформації» (№ 8394), який підготовлений з урахуванням положень стандартів безпеки НАТО та ЄС («Політика безпеки НАТО», С-М (2002) 49; «Правила безпеки ЄС», 2013/488/EU. Нове законодавство кардинально змінює підходи у сфері регулювання інформації з обмеженим доступом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шлапаченко В. М., Ворожко В. П., Шамсутдінов О. В. Становлення та розвиток кримінально-правової охорони державної таємниці в Україні: історичний огляд. К.: Видавництво НА СБ України. 2006. 55 с.
2. Ботвінкін О. В. Захист секретної інформації в радянській Україні (1918–1928) // *Університет: історико-філософський журнал*. 2006. № 1(9). С. 36–47.
3. Ботвінкін О. В., Шлапаченко В. М., Ворожко В. П. Історія охорони державної таємниці в Україні: монографія. К.: Видавництво НА СБ України. 2006. 155 с.
4. Мастяниця Й. У., Шиманський Л. С., Олійник О. В., Ворожко В. П. Охорона державних секретів незалежної України. К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2010. 128 с.
5. Ворожко В. П., Бернадський Б. В., Ботвінкін О. В. Нарис історії охорони державної таємниці в Україні: монографія. К. 2012. 188 с.
6. Гуз А. М., Довгань О. Д., Марущак А. І. та ін. Організація захисту інформації з обмеженим доступом: підручник. К.: Наук.-вид. відділ НА СБ України, 2011. 378 с.
7. Гуз А. М., Касперський І. П., Князев С. О., Тищенко Є. Ф., Ткачук Т. Ю. та ін. Охорона державної таємниці в Україні: навч. посібник. Київ, Ви-во НА СБ України 2017. 350 с.
8. Гуз А. М., Касперський І. П., Князев С. О. та ін. Організація захисту інформації з обмеженим доступом: навч. посіб. К.: Нац. акад., СБУ, 2018. 252 с.
9. Закон України «Про державну таємницю». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text>.
10. Постанова Кабінету Міністрів України від 4 травня 1993 р. № 327 «Про утворення Державного комітету України з питань державних секретів». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/327-93-%D0%BF#Text>.
11. Держкомсекретів України. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Фонд № 5282. Опис № 1. Арк. 1. URL: <https://tsdavo.gov.ua/wp-content/uploads/2022/11/5282-1.pdf>.
12. Положення про Державний комітет України з питань державних секретів та технічного захисту інформації, затверджено Указом Президента України 5 листопада 1996 року № 1047/96. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1047/96#Text>.
13. Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 1994 року № 278 «Про затвердження Положення про порядок і механізм формування та опублікування Зводу відомостей, що становлять державну таємницю». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/278-94-%D0%BF#Text>.
14. Звід відомостей, що становлять державну таємницю України, який затверджений наказом Державного комітету України з питань державних секретів від 31 липня 1995 року № 47, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 3 серпня 1995 року № 278/814. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0278-95/ed20010322#Text>.
15. Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, затверджений наказом Голови СБ України № 52 від 01.03.2001, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 22 березня 2001 року № 264/5455. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/208838_514611.
16. Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, затверджений наказом СБ України № 440 від 12.08.2005, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 17 серпня 2005 року № 902/11182. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0902-05#Text>.
17. Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, затверджений наказом СБ України № 383 від 23.12.2020, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 14 січня 2021 року № 52/35674. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0052-21#Text>.
18. Охорона державної таємниці та службової інформації: збірник нормативно-правових актів / за ред. В. Горбенка, І. Носка; уклад.: О. Розвадовський та ін. Київ: ДП «ІНФОТЕХ», 2021. 446 с.

REFERENCES

1. Shlapachenko V. M., Vorozhko V. P., Shamsutdinov O. V. (2006) Stanovlennia ta rozvytok kryminalno-pravovoi okhorony derzhavnoi taiemnytsi v Ukraini: istorychnyi ohliad. [The formation and development of criminal law protection of state secrets in Ukraine: a historical review.] K.: Vydavnytstvo NA SB Ukrainy. 55 s. [in Ukrainian].
2. Botvinkin O. V. (2006) Zakhyst sekretnoi informatsii v radianskii Ukraini (1918–1928). [Protection of classified information in Soviet Ukraine (1918–1928)]. Universytet: istoryko-filosofskyi zhurnal. № 1(9). S. 36–47. [in Ukrainian].
3. Botvinkin O. V., Shlapachenko V. M., Vorozhko V. P. (2006) Istoriiia okhorony derzhavnoi taiemnytsi v Ukraini: monohrafiia. [History of state secret protection in Ukraine: monograph]. K.: Vydavnytstvo NA SB Ukrainy. 155 s. [in Ukrainian].
4. Mastianytsia Y. U., Shymanskyi L. S., Oliinyk O. V., Vorozhko V. P. (2010) Okhorona derzhavnykh sekretiv nezalezhnoi Ukrainy. [Protection of state secrets of independent Ukraine]. K.: Instytut zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy. 128 s. [in Ukrainian].
5. Vorozhko V. P., Bernadskyi B. V., Botvinkin O. V. (2012) Narys istorii okhorony derzhavnoi taiemnytsi v Ukraini: monohrafiia. [An outline of the history of the protection of state secrets in Ukraine: monograph]. K. 188 s. [in Ukrainian].
6. Huz A. M., Dovhan O. D., Marushchak A. I. ta in. (2011) Orhanizatsiia zakhystu informatsii z obmezhenym dostupom: pidruchnyk. [Organization of protection of restricted information: a textbook]. K.: Nauk.-vyd. viddil NA SB Ukrainy. 378 s. [in Ukrainian].
7. Huz A. M., Kasperskyi I. P., Kniaziev S. O., Tyshchenko Ye. F., Tkachuk T. Yu. ta in. (2017) Okhorona derzhavnoi taiemnytsi v Ukraini: navch.posibnyk. [Protection of state secrets in Ukraine: study guide]. Kyiv, Vy-vo NA SB Ukrainy. 350 s. [in Ukrainian].

8. Huz A. M., Kasperskyi I. P., Kniaziev S. O. ta in. (2018). Orhanizatsiia zakhystu informatsii z obmezhnym dostupom: navch. posib. [Organization of protection of information with limited access: training manual]. K.: Nats. akad., SBU. 252 s. [in Ukrainian].

9. Zakon Ukrainy Pro derzhavnu taiemnytsiu [Law of Ukraine «On State Secrets»]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text>. [in Ukrainian].

10. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 4 travnia 1993 r. № 327 «Pro utvorennia Derzhavnoho komitetu Ukrainy z pytan derzhavnykh sekretiv». [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated May 4, 1993 No. 327 «On the Establishment of the State Committee of Ukraine on State Secrets»]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/327-93-%D0%BF#Text>. [in Ukrainian].

11. Derzhkomsekretiv Ukrainy. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy (TsDAVO Ukrainy). Fond № 5282. Opys № 1. Ark. 1 [State Committee of Secrets of Ukraine. Central State Archive of Higher Authorities and Administration of Ukraine. Fund No. 5282. Description No. 1. Ark. 1]. URL: <https://tsdavo.gov.ua/wp-content/uploads/2022/11/5282-1.pdf>. [in Ukrainian].

12. Polozhennia pro Derzhavnyi komitet Ukrainy z pytan derzhavnykh sekretiv ta tekhnichnoho zakhystu informatsii, zatverdzheno Ukazom Prezydenta Ukrainy 5 lystopada 1996 roku № 1047/96. [Regulations on the State Committee of Ukraine on State Secrets and Technical Protection of Information, approved by Decree of the President of Ukraine of November 5, 1996 No. 1047/96]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1047/96#Text>. [in Ukrainian].

13. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 29 kvitnia 1994 roku № 278 «Pro zatverdzhennia Polozhennia pro poriadok i mekhanizm formuvannia ta opublikuvannia Zvodu vidomostei, shcho stanovliat derzhavnu taiemnytsiu» [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated April 29, 1994 No. 278 «On Approval of the Regulation on the Procedure and Mechanism for Formation and Publication of the List of Information Constituting a State Secret»]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/278-94-%D0%BF#Text>. [in Ukrainian].

14. Zvid vidomostei, shcho stanovliat derzhavnu taiemnytsiu Ukrainy, yakyi zatverdzhenyi nakazom Derzhavnoho komitetu Ukrainy z pytan derzhavnykh sekretiv vid 31 lypnia 1995 roku № 47, zareiestrovanyi u Ministerstvi yustytzii Ukrainy 3 serpnia 1995 roku № 278/814. [The List of information constituting a state secret of Ukraine, approved by the order of the State Committee of Ukraine on State Secrets dated July 31, 1995 No. 47, registered with the Ministry of Justice of Ukraine on August 3, 1995 No. 278/814]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0278-95/ed20010322#Text>. [in Ukrainian].

15. Pro zatverdzhennia Zvodu vidomostei, shcho stanovliat derzhavnu taiemnytsiu, zatverdzhenyi nakazom Holovy SB Ukrainy №52 vid 01.03.2001, zareiestrovanyi v Ministerstvi yustytzii Ukrainy 22 bereznia 2001 roku № 264/5455. [On approval of the List of information constituting a state secret, approved by order of the Head of the Security Service of Ukraine No. 52 dated March 1, 2001, registered with the Ministry of Justice of Ukraine on March 22, 2001 No. 264/5455]. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/208838__514611. [in Ukrainian].

16. Pro zatverdzhennia Zvodu vidomostei, shcho stanovliat derzhavnu taiemnytsiu, zatverdzhenyi nakazom SB Ukrainy № 440 vid 12.08.2005, zareiestrovanyi v Ministerstvi yustytzii Ukrainy 17 serpnia 2005 roku № 902/11182. [On approval of the List of Information Constituting a State Secret, approved by order of the Security Service of Ukraine No. 440 dated August 12, 2005, registered with the Ministry of Justice of Ukraine on August 17, 2005 No. 902/11182]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0902-05#Text>. [in Ukrainian].

17. Pro zatverdzhennia Zvodu vidomostei, shcho stanovliat derzhavnu taiemnytsiu, zatverdzhenyi nakazom SB Ukrainy № 383 vid 23.12.2020, zareiestrovanyi v Ministerstvi yustytzii Ukrainy 14 sichnia 2021 roku № 52/35674. [On approval of the List of Information Constituting a State Secret, approved by order of the Security Service of Ukraine No. 383 dated December 23, 2020, registered with the Ministry of Justice of Ukraine on January 14, 2021 No. 52/35674]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0052-21#Text>. [in Ukrainian].

18. Okhorona derzhavnoi taiemnytsi ta sluzhbovoi informatsii: zbirnyk normatyvno-pravovykh aktiv (2021) za red. V. Horbenka, I. Noska; ukklad.: O. Rozvadovskyi ta in. [Protection of state secrets and official information: collection of regulatory legal acts]. Kyiv: DP «INFOTEKH». 446 s. [in Ukrainian].